

* Η ΛΥΣΣΟΜΥΓΑ *

Ἐν Ἀργεὶ μερικαὶ γραῖται τὴν 14 Ἰουνίου, ἑορτὴν τοῦ προφήτου Ἐλισσαίου (ἁγίου Λισσαίου ὡς τὸν λέγουσι) ἐξέρχονται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ συλλέγουσιν ἀπὸ τοῦ θάμνου καὶ τὰ φυτὰ ἐν ἔντομον πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, διότι μετὰ τὴν ἀνατολὴν πετῶ καὶ δυσκόλως γίνεται ἡ συλλογὴ του· τὸ ὀνομάζουσι δὲ λ υ σ σ ό μ υ γ α. Διὰ τῆς λ υ σ σ ό μ υ γ α ταύτης πιστεύουν ὅτι θεραπεύεται ἡ νόσος λύσσα. Ἀφοῦ δὲ συλλέξῃ ὅσας εὖρη ἢ ὅσας θέλῃ ἡ συλλέκτρια, κάθεται εἰς ἓν μέρος καὶ λέγει τὸ «Πάτερ ἡμῶν»· εἰς ἐκάστην δὲ λέξιν τούτου κόπτει ἀνὰ μίαν κεφαλὴν τοῦ ἐντόμου, τὴν ὁποίαν καὶ ἀπορρίπτει, διότι μόνον τὸ σῶμα χρησιμοποιεῖται πρὸς θεραπείαν τῆς νόσου. Ἄν δὲ τύχῃ τὰ συλλεχθέντα ἔντομα νὰ εἶναι περισσότερα τῶν λέξεων τοῦ «Πάτερ ἡμῶν» τότε ἐπαναλαμβάνεται τοῦτο ἐξ ἀρχῆς. Κατόπιν τὰ θέτει ὅλα μαζὶ εἰς ἓν μικρὸν σακκουλάκι διὰ νὰ ξηρανθοῦν καὶ τὰ μεταχειρίζεται εἰς τὸ διάστημα τοῦ ἔτους, ὡσάκισ τύχῃ ἀνάγκη πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπου ἢ ζώου, δηχθέντος ὑπὸ λυσσῶντος κινός.

Εἰς τὸν ἀσθενὴ δίδεται τὸ ἥμισυ τοῦ σώματος τῆς λυσσόμυγας τριμμένων εἰς κόνιν ἐντὸς ποτηρίου ὕδατος, τὸ ὅποion ὁ λυσσῶντος θὰ πῖνῃ εἰς τρεῖς φορὰς, ἡμέραν παρ' ἡμέραν. Ὀλίγην ὥραν μετὰ ἐκάστην λήψιν αὐτοῦ αἰσθάνεται μεγάλην στενοχωρίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀνακουφίζεται ὅταν οὐρήσῃ, τὸ οὔρον δὲ αὐτὸ εἶναι ἀναμεμιγμένον μὲ αἷμα, ἐν τῷ ὁποίῳ λέγεται, ὅτι φαίνονται καὶ μικροὶ σκώληκες.

Κατόπιν ὁ ἀσθενὴς αἰσθάνεται μεγάλην διάθεσιν πρὸς ὕπνον καὶ κοιμᾶται ἐπὶ πολλὰς ὥρας, ἀφοῦ ἐξαντλήσῃ τὸ νερὸ μὲ τὴν λυσσόμυγα. Ἄν δὲ πρῶγματι ἔχῃ δηχθῇ ἀπὸ λυσσῶντος κύνα, θὰ παρουσιασθῶν κάτωθεν τῆς γλώσσης του τρεῖς ἕως τέσσαρες φυμαλλίδες πλήρεις μαύρου αἵματος, τὰς ὁποίας τοῦ κόπτουν μὲ ξυράφι. Εἶναι δὲ τότε ἀνάγκη νὰ πίνῃ ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα, καθημερινῶς ἓνα ποτήρι πλήρες ἀπὸ ζωμόν σ π α ρ α γ γ ό ρ ι ζ α ς, β α τ ό ρ ι ζ α ς καὶ κ α λ α μ ό ρ ι ζ α ς, αἱ ὁποῖαι βράζονται ὁμοῦ εἰς τὸ ἴδιον δοχεῖον. Μετὰ δὲ τὴν θεραπείαν ταύτην εἶναι ἀπαραίτητον ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας νὰ τρώγῃ ὁ ἀσθενὴς καθαρὰν τροφήν καὶ ν' ἀποφεύγῃ ἰ ἄ λ μ υ ρ ά. Τῆς λυσσόμυγας ὁλόκληρον τὸ σῶμα τριμμένον εἰς κόνιν δίδεται εἰς τὰ ζῶα (κύνας, βόας, ἵππους, πρόβατα κτλ.) ὅταν ἔχουν ταῦτα δηχθῇ ὑπὸ ἄλλων λυσσῶντων ζώων, συγχρόνως δὲ μὲ ἓνα καρφὶ πυρακιωμένον τὰ καίουν εἰς τὸ μέτωπον, εἰς τὴν πάλαν, ὡς λέγουσι οἱ Ἀργεῖοι τὸ μέτωπον.

*) Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογραφίᾳ 1912 τ. Γ' σ. 507—510.

Πάντα τ' ἀνωτέρω ἔγραψα ὡς τὰ ἤκουσα ἀπὸ τὴν ἐν Ἀργεὶ Βασιλικὴν Χρυσικοπούλου μαῖαν, γνωστὴν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἀντριανούλαια ἢ μαμμή, ἡ ὁποία εἰς πολλοὺς ἔδωκε τὴν λυσσόμυγα καὶ εἶδαν καλὸ, ὡς λέγει. Τὸν τρόπον τῆς συλλογῆς καὶ τῆς θεραπείας ἔμαθε ἀπὸ τὴν νερέ της γριὰ Κορόζαινα, ἣτις ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐθεράπευσε καὶ ἓνα Ἀγᾶ ἀσθενήσαντα ἐκ λύσσης· οὗτος μετὰ τὴν θεραπείαν του «τῆς ἔδωκε μιὰ φοῦχτα γρόσια, καὶ ἔβγαλε καὶ διαταγὴ ἔς τοὺς Τούρκους νὰ μὴ κάνουν ποτὲ κονάκι ἔς τῆς Κορόζαινας τὸ σπίτι».

Π. Δ. Σεφερλῆς

Ὡς ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς ἀξιολογωτάτης ἀνακοινώσεως αὐτοῦ, ὁ κ. Σεφερλῆς συναπέστειλε καὶ ἔντομά τινα τῶν χρησιμευόντων πρὸς θεραπείαν τῆς λύσσης, ἓνα ἐξετασθῶσιν. Ἰπέβαλον δὲ ταῦτα εἰς τὸν φίλον συνάδελφον καθηγητὴν τῆς ζωολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ν. Χ. Ἀποστολίδην, ὁ ὁποῖος προφρόνως ὑπέεικον εἰς τὴν παράκλησίν μου ἐξηκρίδωσε τὸ εἶδος αὐτῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐπομένης ἐπιστολῆς:

Φίλιτάτέ μοι

Τ' ἀποσταλέντια μοι πρὸς καθήκον ἔντομα εἶναι κολεόπτερα: ἐκ τούτων δύο ἀνήκουσιν εἰς τὸ γένος *Lyctus trimaculatus Fabr.* καὶ ἓν εἰς τὸ γένος *Mylabris floralis Pall. - Fustini Pan.*

Κοινὰ ὀνόματα εἰς ταῦτα δὲν γνωρίζομεν καὶ μεγάλως θὰ εὐχαριστηθῶ ἂν μὲ πληροφορήσητε εἰς ποῖον μῆκος ὀνομάζονται **Λυσσόμυγαις**.

Ἡ *Mylabris floralis* ὡς ἐπὶ ποσότητά τινα καθαριδίνης χρησιμοποιεῖται δι' ἐκδόρια, ἰδίᾳ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐνθυμουμαι μάλιστα καὶ περιπτωσὶν τινα δηλητηριάσεως γενομένης ἐν Τριπόλει τὸ 1893 διὰ τῆς δόσεως κόνεως *Mylabris*, ἐν ἣ ἀνεῦρον, κατὰ παράκλησιν τοῦ κ. Δαμβέργη τοῦ ἀναλύσαντος τὴν κόνιν, τεμίσχια τῶν ἐλύτρων *Μυλαβρίδος* λίαν καταφανῇ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Δεκεμβρίου 1910

Μετ' ἀγάπης καὶ τιμῆς
Ν. Χ. Ἀποστολίδης

Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος οἱ λεγόμενοι *ξελυσσαχιτῆδες*¹⁾ ἐπαγγέλλονται ὅτι δύνανται νὰ θεραπεύωσι τὴν λύσσαν²⁾ καὶ σήμερον ἀκόμη προστρέχουσιν εἰς αὐτοὺς οἱ λυσσόδηκτοι, ὅσοι ἀδυνατοῦσι νὰ ἔλθωσιν εἰς Ἀθήνας, ὅπως ὑπο-

1) [[Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καλαβρύτων λέγονται *λυσσαγαῖοι* καὶ *λυσσαρίναις* (Λαογρ. Γ', 257)].

2) [[Ἐν Κύπρῳ ἀντὶ ἄλλης θεραπείας γίνεται ὁ λεγόμενος «σκυλόγαμος». Περὶ τοῦ θύμῳ τούτου βλ. *Ohnefalsch-Richter Griech. Sitten u. Gebräuche auf Cypem* σ. 246 κ.ε.]].

βληθῶσιν εἰς τακτικὴν θεραπείαν ἐν τῷ Λυσσιατρείῳ. Ἀλλὰ συνήθως τὸ φάρμακον αὐτῶν τηροῦσι μυστικόν, γενικῶς δ' ὅμως πιστεύεται ὅτι τοῦτο εἶναι βοτάνη τις, καλουμένη *λυσσόχορτο* ¹⁾. "Ὅτι δ' ὅμως ἀντὶ βοτάνης γίνεται, ὡς ἐν Ἀργεῖ, καὶ ἀλλαχοῦ χρήσις πρὸς θεραπείαν τῆς κόνεως ἐντόμων, μανθάνομεν ἐκ σημειώσεως, ἣν ἡ διεύθυνσις τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος *Ἑστίας*, ἔθεσεν εἰς τὸ διήγημα τοῦ Δ. Βικέλα «ὁ λυσσασμένος», ἐν ᾧ ἐμνημονεύετο τὸ *λυσσόχορτο*, ὡς μυστικὸν τῶν καλογῆρων τῆς Φανερωμένης. «Τὸ φάρμακον τῶν μοναχῶν τῆς Σαλαμῖνος κατὰ τῶν λυσοδῆκτων, λέγει ὁ γράψας τὴν σημείωσιν ταύτην (πιθανῶς ὁ Θ. Χελδράιχ), εἶναι μῖγμα κόνεων ἐκ τῶν κολεοπτέρων ἐντόμων *μυλαβριδῶν* (*Mylabris*) καὶ τῆς ῥίζης τοῦ φυτοῦ *cynanchum erectum*, ἀνήκοντος εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν ἀσκληπιαδῶν... ὅπερ κοινῶς λέγεται *ψόφιος* ἢ *λυσσόχορτο*» ²⁾. Ὁ Χελδράιχ ἐπίσης λέγει ἀλλαχοῦ ³⁾ ὅτι ἡ ῥίζα τῆς κιονούρας τῆς ὀρθοφυοῦς (κοινῶς *ψόφιος*), ἣν ταυτίζει πρὸς τὸ *κύναγχον* τοῦ Διοσκορίδου, «εἶναι ἐν τῶν συστατικῶν τοῦ ὑπὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μονῆς τῆς Φανερωμένης παρασκευαζομένου φαρμάκου πρὸς τὴν λύσσαν». Ἀλλ' ἡ ὄνυμασία *λυσσόχορτο* εἶναι κοινὴ καὶ εἰς ἄλλα φυτά, ὡς δ' ἀσφαλῶς συνάγεται ἐκ ταύτης, τὰ φυτὰ ταῦτα πιστεύει ὁ λαὸς ὅτι θεραπεύουσι τὴν λύσσαν. Ἐν τῷ ὅρει Χελμῷ *λυσσόχορτο* λέγεται ἡ *Digitalis ferruginea* L. ⁴⁾. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Ν. Μανδρακίλια λοχαγοῦ (1891), τὸ *λυσσόχορτο* εἶναι βότανον εὐρισκόμενον ἐν Λαοκότῃ, ἐν Κάτω Τσέρεση καὶ Ἀπάνω Τσέρεση, ἐν ρεύματι πλησίον τοῦ Ζεμνέου. Ἐν Ἀρεοπόλει τῆς Μάκας ὁμοιάζεται σκύλῳ, διότι τὸ ἄνθος τῶν ὁμοιάζει πρὸς σκύλου· ὁ καρπὸς τοῦ, ὅμοιος πρὸς φασόλιον, κίρπνιζεται, γίνεται κόνις καὶ δίδεται ὀλιγίστη εἰς τὸν πάσχοντα. Τὰ δὲ φύλλα τοῦ εἰδρῶνται εἰς τὰ ζῶα διὰ νὰ μὴ τὰ πιάνῃ ἡ λύσσα. Ὁμοιάζουν δὲ τὰ φύλλα πρὸς τοῦ κισσοῦ καὶ τριδόμενα ἔχουν λεπτὴν ὁσμὴν μόσχου.—Τοῦ φυτοῦ *Psoalea bituminosa* L. φέρονται παρὰ *Langkavel* ⁵⁾ ὀνόματα *λυσσομάμουδον*, *λυσσαμαμοῦδιν*, *λυσσαμάμουδον*, ἐξ ὧν ὑπεμφαίνεται ὅτι ὑπῆρχε δοξασία ὅτι χρησιμεύει πρὸς θεραπείαν τῆς λύσσης, ἢ ὅτι ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἐντομον δι' οὗ θεραπεύεται ἡ λύσσα.

Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς διάφορα φυτὰ ὑπετίθεντο ἔχοντα ἱαματικὴν δύναμιν πρὸς τὴν λύσσαν. Τὸ ἄλυσσον αὐτὸ τὸ ὄνομα ὑποδεικνύει ὡς θεραπεῦον τὴν λύσσαν. «Δοκεῖ δέ, λέγει ὁ Διοσκορίδης (π. ὕλης ἱατρ. Γ 105 τ. I σ. 444 Kuhn), καὶ λύσσαν κυνὸς ἰᾶσθαι συγκοπὲν ἐδέσματι καὶ δοθέν» ⁶⁾. Ὁμοία ὀνόματα ἔχουσι καὶ ἄλλα: γλῶσσα. Γαλλιστί *passerage*

1) [Ἐν ἀθηναϊκῇ λεξικολογίᾳ ἀναφέρεται καὶ «*λυσσοκόκκαλο*, ἱατρικὸν κατὰ τῆς λύσσης» (Δίπυλον 1912 σ. 46), οὐδὲν ὅμως πέραν τούτου μάς πληροφορεῖ ὁ συντάκτης αὐτοῦ]].

2) Ἑστία 1877 τ. Δ' σ. 774.

3) Ἐγκυκλοπαίδ. λεξικόν [[Μπάρτ]] λ. *κύναγχον* (τ. Δ' σ. 888).

4) Σπ. Μηλιαράκης ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. Πανεπιστ. Δ' σ. 302.

5) *Langkavel* Botanik d. späteren Griechen σ. 3.

6) Ὁ Διοσκορίδης ἀναφέρει τοῦτο ὡς δημώδη δοξασίαν· διότι ἀλλαχοῦ (περὶ ἰοδόλ. 2 τ. II σ. 60 κέ.) διαλαμβάνων περὶ τῆς θεραπείας τῆς λύσσης ἀποφεύγει νὰ μνημονεύσῃ τὰ δεισιδαίμονα θεραπευτικὰ μέσα.

(ἀρχ. γαλλ. passeraige) ἢ chasserage λέγεται τὸ λεπίδιον τὸ πλατύφυλλον (*Lepidium latifolium* L.) ¹⁾, καὶ passeraige de jardin τὸ κάρδαμον (*Lepidium sativum* L.) ²⁾. Ἐν τῇ Βαλλωνικῇ διαλέκτῳ yèp d' arèdj = λυσσόχορτο λέγεται τὸ ἄλυσσον τὸ πετραῖον (*Alyssum saxatile* L.) ³⁾. Ἰσπανιστὶ yerba de la rabia (λυσσόχορτο) τὸ *Alyssum calycinum* L., τὸ αὐτὸ δὲ ἀραβιστὶ modhib el keleb ἤτοι τὸ ἀπομακρύνον τὴν λύσσαν ⁴⁾.

Ἐν Ἀργεῖ, ὡς ἀναφέρει ἡ ἀνωτέρω ἀνακοίνωσις, πρὸς θεραπείαν τοῦ λυσοδήκτου κόπτουσι διὰ ξυραφίου τὰς πλήρεις αἵματος φυμαλλίδας, αἵτινες παρουσιάζονται ὑπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ. Τοῦτο ἀναφέρεται πιθανώτατα εἰς τὴν ἀρχαίαν δοξασίαν ⁵⁾ ὅτι σκώληξ ὑπὸ τὴν γλῶσσαν τοῦ λυσσῶντος κυνὸς ἦτο ὁ προξενὼν τὴν νόσον· διετηρεῖτο δ' ἡ δοξασία αὕτη καὶ κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους ⁶⁾. Ὁ Βυζαντινὸς Δημήτριος ὁ Πεπαγωμένος προσπαθὼν νὰ παραστήσῃ εὐλογοφανές τὸ πρᾶγμα λέγει, ὅτι ἐν τῇ κάτω μέρει τῆς γλώσσης τοῦ λυσσῶντος κυνὸς γίνεται εἶδος εἰς ἐκτύπωμα σκώληκος, ὅμοιον νεύρῳ λευκῇ, ὅπερ πρέπει ν' ἀποκοπῇ ἐκ τῆς γλώσσης, ὅπως θεραπευθῇ ὁ κύων ⁷⁾.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) *Eug. Rolland* Flore populaire, Par. 1899 τ. II σ. 118.

2) Ἀδτ. σ. 115. Ὁ *Littre* (Dictionn. de la langue française λ. passeraige) φέρει συνταγὰς ἐκ Γάλλων συγγραφέων τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, ἐχούσας καὶ τὴν βοτάνην ταύτην ὡς συστατικὸν φαρμάκων τῆς λύσσης.

3) *Bulletin de Folklore*, Liège 1893 τ. II σ. 119.

4) *Rolland* ἐνθ. ἀν. σ. 98.

5) *Plin.* N. H. 29, 5, 32.

6) *Grimm* Deutsche Mytholog. 4 ἐκδ. σ. 973.

7) *Κυνόσοφον* 9 (ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Αἰλιανοῦ ὑπὸ Hercher τ. II σ. 590).